

Sociologia ca știință Reflecții pe marginea unei dezbateri.

Nume Autor: Prof. Univ. Dr. Traian Rotariu

Sursa: Revista Inovația Socială nr. 4

Url Stabil: <http://inovatiasociala.ro/index.php/jurnal/author/download/147/543>

Publicată de: Institutul de Cercetare a Calității Vieții

Revista Inovația Socială este o revistă online creată în cadrul proiectului „Inovația Socială - Factor al dezvoltării socio-economice”, proiect coordonat de Prof.dr. Cătălin Zamfir în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Această revistă utilizează politica liberului acces la conținut, pornind de la principiul conform căruia cercetarea deschisă publicului sporește schimbul global de cunoaștere. Inovația socială este o revistă electronică pe care cititorii o pot urmări pe măsură ce este scrisă și pe care o pot scrie ei înșiși. Revista va avea o apariție bianuală, dar fără a avea o dată de apariție, ci un interval în care este scrisă. Astfel, în lunile ianuarie- iunie 2009 va fi scris primul număr. În perioada respectivă, pe platforma online vor fi publicate în timp real contribuțiile și dialogurile generate între cititori și contribuitori.

Prin accesarea articolelor din arhiva Revistei Inovația Socială indicați acceptarea termenilor și condițiilor de utilizare care sunt disponibile la adresa <http://www.inovatiasociala.ro/> care indică, în parte, faptul că puteți utiliza copiile articolelor doar pentru utilizare personală, necomercială. Vă rugăm să contactați redacția pentru alte tipuri de utilizare la adresa contact@inovatiasociala.ro.

Orice copie a materialelor din Revista Inovația Socială trebuie să conțină aceeași notă de drepturi legale, așa cum apar acestea pe ecran sau tipărite.

Sociologia ca știință Reflecții pe marginea unei dezbateri.

Traian Rotariu

Numărul 136, din 2011/2012, al revistei *COMMENTAIRE* – o publicație poate nu foarte cunoscută la noi, dar prestigioasă în peisajul francez al științelor socio-umane, chiar și numai pentru că a fost întemeiată de Raymond Aron și continuă să apară prin grija fiicei acestuia, Dominique Schnapper – prezintă răspunsurile unor reputați sociologi din Europa (și ale unui canadian) la o anchetă concepută și realizată de Raymond Boudon. Întrebările, în număr de cinci, destul de stufos formulate, cereau, în esență, opinia și poziția respondenților în legătură cu caracterul științific al sociologiei, cu specificul acestei discipline în rândul științelor în general, cu diversitatea de stiluri și deci cu pluralismul abordărilor întâlnite în cadrul contribuțiilor plasate sub titulatura de sociologie, cu locul și funcția acestei științe / discipline în societățile democratice. De altfel, titlul dezbaterii inițiată de Boudon este foarte sugestiv pentru ceea ce, în fapt, s-a urmărit a se discuta, fiind el însuși formulat sub forma unei întrebări: *Sociologia: știință sau disciplină?*

S-au primit 23 de răspunsuri la întrebările adresate, din partea a 24 de sociologi (doi dintre aceștia formulând împreună textul trimis), numele celor mai mulți dintre ei fiind de circulație internațională. Cum e și firesc, predomină participanții francezi, unii mai cunoscuți la noi (precum Alain Touraine, Jean-Claude Passeron sau Jean Baechler), alții poate mai puțin, dar având poziții importante în învățământul superior sau în instituturile de cercetare din Franța. Bine reprezentată este și sociologia germană, prin nume ca Johannes Huinink, de la Bremen, Wolf Lepenies din Berlin, Renate Mayntz și Jürgen Friederichs din Köln sau Brigitta Nedelmann din Mainz. Din Marea Britanie, răspund: Peter Abell de la London School și Walter G. Runciman, de la Trinity College, Cambridge (acesta din urmă lord adevărat printre sociologi). În rest, mai multe țări sunt prezente prin câte o contribuție: Italia, Spania, Olanda, Suedia, Norvegia, Canada și Cehia.

Scopul rândurilor de față nu este acela de a face un rezumat al punctelor de vedere prezentate, lucru care ar dubla de altfel ceea ce a realizat inițiatorul anchetei, R. Boudon, într-un material care deschide numărul menționat al revistei. Doresc ceva mai mult, anume ca, plecând de la câteva dintre importanțele și interesantele idei găsite în spațiul acestor intervenții, să dezvolt unele teze, la care am meditat în îndelungata mea experiență de sociolog de teren și de profesor cu aplecare spre câmpul metodologic al sociologiei.

Așa cum era de așteptat, majoritatea respondenților aderă la concepția conform căreia sociologia este o știință – și nu doar o disciplină –, evident cu multe nuanțe ale acestei poziții, prin care, în principal, se pune în evidență specificul său, mai cu seamă în raport cu științele „tari” ale naturii. Sunt și câteva poziții mai aparte, cum este cea așteptată a lui Wolf Lepenies, autorul cunoscutei lucrări *Cele trei culturi*, a cărei teză de bază constă, așa cum se știe, în plasarea sociologiei într-o poziție intermediară, adică între artă și știință, idee pe care sociologul german o susține și în prezent și pe care o reia și în intervenția lui (fără argumentări sau dezvoltări suplimentare). De asemenea, unii autori, mai ales francezi, precum Jean Baechler, nu cred într-o completă desprindere a sociologiei de filosofie,

considerată o componentă importantă a cunoașterii naturii umane. În genere, anglo-saxonii și scandinavii sunt cei care pledează cel mai puternic pentru caracterul de știință al disciplinei noastre.

În ce mă privește, cred că multe dispute privind caracterul științific sau neștiințific al sociologiei – dar nu numai vizavi de această problemă, ci și în privința caracterului aplicativ al ei sau chiar în problema atât de sensibilă a neutralității axiologice – pornesc și sunt întreținute de faptul că nu se conștientizează clar marea diversitate a activităților umane care sunt puse sub semnul științei. Fără a încerca o sistematizare exhaustivă a tipurilor de activități și produse ce primesc în mod curent și fără multe obiecții titulatura de știință, voi începe prin a trece în revistă câteva distincții în rândul activităților științifice (puse în formă dihotomică, pentru a fi mai penetrante și mai sugestive, dar care, desigur, așa cum se întâmplă mereu, permit și nenumărate situații intermediare). Unele dintre acestea sunt invocate și în dezbaterile de la care am pornit, dar asta se realizează în mod nesistematizat și adesea tangențial, pentru a argumenta unele idei. Discuția aceasta preliminară îmi va permite să revin la unele poziții din dezbaterile găzduite de revista franceză, cu argumente suplimentare și cu o mai bună bază de pornire pentru efortul de a găsi locul și specificul sociologiei în rândul științelor.

A. Mai întâi, consider că este absolut necesar să subliniem distincția între **științele logico-matematice și cele empirice**. Sunt două categorii cu totul deosebite, așa spune două lumi diferite, fiecare cu specificul său. Fără a intra în detalii, să precizăm doar că obiectul primelor îl constituie o lume a formelor logice, construită integral prin conceptele care definesc „obiectele” ideale cercetate, iar propozițiile sunt acceptate sau primesc valoarea de adevăr exclusiv prin **deducție (demonstrație)**. În cazul celor din urmă, conceptele au un referențial empiric, însușirile „obiectelor” sunt detectate prin intermediul organelor de simț sau al aparatelor care prelungesc simțurile umane, iar propozițiile sunt acceptate – dincolo de consistența logică a sistemului în care se încadrează – doar în măsura în care sunt **testate (verificate)** empiric, indiferent cum înțelegem acest lucru¹.

Ceea ce vreau să subliniez prin această distincție poate fi ilustrat prin exemple foarte simple și ușor de înțeles: de pildă, niciun matematician nu-și pune problema să confirme teorema privind suma unghiurilor într-un triunghi măsurând cu raportorul (deci cu un instrument fizic!) mărimea unghiurilor și verificând dacă suma face sau nu 180 de grade; și invers, niciun fizician nu va accepta existența vreunei proprietăți a unei particule a materiei doar dedusă dintr-o construcție teoretică, ci va încerca evidențierea ei prin măsurări de laborator. Fundamentul activităților matematice îl constituie construcția logică a teoriilor și dezvoltarea acestora pe baza definirii unor noi „obiecte” pe când modalitatea fundamentală de activitate a celor care lucrează în științele empirice se plasează în zona verificabilității, adică în practica experimentală prin care propozițiile și teoriile sunt admise sau respinse.

Este evident că noțiunile matematice sunt inspirate de proprietăți ale obiectelor empirice și de activitățile practice ale oamenilor cu acestea, precum tot atât de adevărat este că matematica se aplică cu mai mult sau mai puțin succes în științele empirice. Chiar și în domeniile cu cele mai largi și profunde aplicații ale matematicii (cum sunt anumite capitole ale fizicii) se poate face distincția între cele două tipuri de științe. *De aceea, consider că alăturarea matematicii altor științe (îndeosebi fizica sau chimia) pentru a vorbi de o categorie a științelor „tari” este generatoare de confuzii.* Clasa științelor empirice este una bine conturată și în cadrul ei se regăsesc atât științele naturii „tari” (fizica, unele ramuri ale chimiei și biologiei) cât și cele „moi”² (marea parte a biologiei, meteorologia etc.), dar

¹ Nu e locul să deschid aici o discuție nici despre verificarea propozițiilor empirice și nici despre valoarea lor de adevăr. Cum se știe, sunt chestiuni complicate, discutate îndelung de filosofia științei. Personal înclin spre o viziune popperiană în acest domeniu.

² Nu doresc să utilizez expresia de științe „slabe”, așa cum se mai procedează, pentru că acest din urmă termen are un

și științele socio-umane, inclusiv sociologia.

Scotând în continuare din discuție științele logico-matematice, voi încerca să evidențiez câteva deosebiri importante existente în rândul științelor empirice, unele mai cunoscute și mai discutate, altele mai rar pomenite, dar toate relevante pentru a fixa în final locul sociologiei și pentru a putea apoi evalua statutul său de știință.

B. Cum e și firesc voi începe cu o distincție majoră, cu care se operează frecvent și care nu poate fi ignorată în contextul de față, anume cea între **științele naturii** și **cele socio-umane** sau, cu alte de numiri pentru acestea din urmă, ale **culturii**, ori ale **spiritului** etc. Această dihotomie și-a găsit, cum se știe, o amplă teoretizare în cultura germană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (îndeosebi prin contribuția lui Dilthey), dar se pare că ea este mult mai veche, datând chiar de la începutul secolului al XVIII-lea și avându-l ca inițiator pe J.B. Vico, cel ce evidențiază diferența între științele hermeneutice-practice (care se ocupă de produse umane: cuvinte, acțiuni, texte, opere – cf. Riedel, 1989, p. 32-35) și cele ale naturii (teoretice)³.

Distincția de față este mai mult decât pertinentă întrucât, pe de o parte, *realitatea socială este integral un produs al activității umane* și, pe de alta și legat de acest fapt, *ea are cu totul o altă natură decât cea a lumii naturale*, ceea ce presupune și alte căi de abordare pentru fenomenele și procesele sociale, adică un instrumentar teoretic și metodologic specific de culegere, prelucrare și interpretare a informațiilor. În adevăr, produsele umane ce formează realitatea socială sunt diverse ca formă și uneori foarte îndepărtate de „lucrurile” din natură, chiar dacă în rândul acestora includem și entitățile vii, iar în câmpul socialului se regăsesc aspecte obiectivate și chiar „lucruri” în sens propriu. Fără a dezvolta aici această idee, să observăm că universul social are mai multe componente, care se deosebesc destul de mult unele de altele, încât s-ar putea distinge aici chiar lumi diferite (ca să preiau o expresie dragă lui Popper, 1998). Astfel, e clar că, de pildă, următoarele straturi⁴ nu pot fi confundate unul cu altul, dar că, în același timp, doar împreună formează realitatea socială în integralitatea și complexitatea ei:

- Lumea obiectelor fizice (materiale) confecționate de om, având fiecare gen de asemenea obiecte o anumită utilitate, o funcție socială: clădiri, unelte, cărți, aparate de uz casnic sau de comunicare etc.
- Componente ale vieții sociale nonmateriale obiectivate: instituții sociale, reglementări juridice, organizații, etc.
- Fenomene și procese macrosociale
- Grupuri și comunități umane: clanuri, familii, sate, orașe, națiuni etc.
- Comportamente umane individuale și de grup
- Construcții ideatice sistematice, cu relevanță într-o societate la un moment dat:

---

sens clar peiorativ. Poate, pentru o mai bună subliniere a neutralității de apreciere, ar fi mai indicat să utilizăm terminologia în engleză, adică „hard” și „soft”. Ca să nu spun că, așa cum îmi sugera colegul Iluț – care a avut amabilitatea să citească o primă formă a materialului de față –, în engleză, cuvântul „soft” înseamnă nu doar (sau nu atât) „moale” cât „delicat” și „fin”, ceea ce face ca, adăugat la „science”, acesta poate sugera o trimitere spre ideea de „subtil”, „rafinat”, adică la un apelativ apreciativ.

³ Și Marx îl amintește pe Vico atunci când se referă la diferența între istoria naturală și istoria umană, ultima, spre deosebire de prima, fiind făcută de oameni.

⁴ Distincția propusă aici are un pur caracter exemplificativ, neexistând vreo ambiție de exhaustivitate sau de teoretizare a raporturilor dintre dimensiuni. Ultimul dintre straturi coincide cu ceea ce Popper numește „lumea 2” în vreme ce altele acoperă aspectele culturale ce formează „lumea 3” (cf. Popper 1998, p. 11- 40). De asemenea, unele dintre dimensiunile evidențiate se regăsesc și în clasificarea lui Smelser (2003) a nivelurilor analizei sociologice: nivelul demografic, socio-psihologic, de grup, social-structural și cultural.

doctrine filosofice, religioase sau politico-ideologie, sisteme morale, construcții științifice etc.

- Aspecte subiective (neobiectivate) legate de spiritualitatea indivizilor (ca membri ai unei societăți), care, dincolo de rădăcinile lor sociale, se regăsesc și se manifestă deci la nivel individual: credințe, trăiri, aspirații, opinii, atitudini, idealuri etc.

Cele mai însemnate diferențe între științele socio-umane și cele ale naturii, induse de specificul acesta al realității sociale și cu consecințe esențiale asupra naturii științelor despre societate, provin din, cel puțin, următoarele două situații. Mai întâi, așa cum spuneam, realitatea socială se construiește continuu (în timp ce cea naturală este dată omului, la un moment oarecare), iar un element important al acestei construcții este reprezentat de produsele cunoașterii inclusiv de cele ale cunoașterii științifice ale respectivei realități. Chestiunea aceasta a fost mult dezbătută încât nu merită să mai zăbovim asupra ei. Pe scurt, e vorba de faptul că *prin cunoașterea inclusiv prin încercarea de predicție a unui fenomen social acesta se poate modifica, în vreme ce cunoașterea fenomenelor naturale nu modifică manifestarea acestora.*

Chiar făcând abstracție de aspectul mai sus menționat (care, în paranteză fie spus, include mai multe tipuri fenomene, reliefate în cadrul diferitelor orientări sociologice, inclusiv cunoscuta predicție creatoare – *self fulfilling prophecy* – a lui Merton), implicarea, „scufundarea” subiectului cunoscător în realitatea studiată este un act nu numai inevitabil, ci și absolut necesar pentru cunoaștere. Nu e vorba aici de a repudia ideea unei necesare „distanțări” a cercetătorului de realitatea studiată, inclusiv pe linia principiului weberian al neutralității axiologice, teze care mi se par valabile și dezirabile pentru o cunoaștere științifică autentică, ci de faptul simplu că *noi n-am putea cunoaște practic nimic din realitatea socială dacă n-am fi parte a acestei realități.* Într-adevăr, nici produsele activității umane, materiale sau ideale, obiectivate sau existente în sfera subiectivității, nici comportamentele omenești nu pot fi cunoscute fără a face apel la două operații specifice cunoașterii în acest domeniu: *interpretarea și comprehensiunea.* Prima ne ajută la a aborda dimensiunea simbolică a realității sociale (comună practic tuturor straturilor menționate mai sus), iar cea de a doua ne permite să accesăm la acea formă a realității care nu ne este dată prin simțuri, la trăirile indivizilor, la gândurile și ideile lor, adică la acea dimensiune care până la urmă generează comportamentele, dar care nu poate fi reconstituită doar din forma fizică a unui comportament. Iar înțelegerea unui comportament pornește de la cunoașterea scopurilor actorilor sociali. Așadar, o întreagă dimensiune a socialului – cea a comportamentelor umane – se cere abordată dintr-o altă perspectivă decât cea prin care explicăm „comportamentele” obiectelor fizice: accentul cade acum pe finalitate, pe scopuri, în timp ce în lumea neumană el cade pe legitate și cauzalitate. Iar încercarea de explicare în termenii: „**de ce** oamenii își propun anumite scopuri, în baza cărora apoi acționează?” este prin definiție incompletă, din momentul în care se admite existența *liberului arbitru.*

C. Voi continua lista distincțiilor observând că în cercetarea realității, sociale sau naturale, se ajunge la constituirea de **științe ale unor fenomene „simple”** și **științe ale unor fenomene complexe”**. Deși mai puțin utilizată și probabil lăsând impresia că este mai puțin clară, această diferență poate fi specificată suficient de bine, prin unele trăsături, astfel încât să devină operațională în situații reale. Cele puțin două caracteristici se pot invoca în sprijinul acestei distincții.

În primul rând, putem vorbi de fenomene simple atunci când ne referim la o realitate ce poate fi surprinsă și descrisă prin ceea ce aș putea numi, luând ca sursă de inspirație contribuția unui cunoscut filosof britanic (Körner, 1969/1966), drept *concepte aproape exacte*. Körner introduce și definește noțiuni precum cea de concepte / clase exacte / inexacte și indivizi nedefiniți sau „candidați neutri”. El

pornește de la constatarea că orice noțiune empirică ridică probleme în utilizarea sa practică, atunci când trebuie decis dacă o entitate aparține sau nu sferei conceptului în cauză, întrucât mereu există o zonă de incertitudine, un halou, o franjă conținând o mulțime de entități despre care nu se poate spune cu exactitate dacă intră sau nu în sfera noțiunii⁵. Așadar, toate conceptele empirice sunt inexacte, în sensul că mereu avem de a face cu astfel de candidați neutri. Ideea poate fi extinsă de la conceptele atributive invocate mai sus (când e vorba de un atribut care definește conținutul noțiunii pe baza căreia se face distincția între entități care posedă atributul respectiv și cele care nu-l posedă) la concepte bazate pe trăsături graduale, de intensitate variabilă, intensitate care poate fi detectate prin măsurare sau prin alte forme de evaluare.

Acceptând ca fiind general acest caracter inexact al conceptelor empirice, va trebui totuși să observăm că situațiile reale sunt, din acest punct de vedere extrem de diverse. Astfel, avem la un pol concepte pentru care cazurile de incertitudine sunt foarte rare, putând fi practic neglijate în activitatea de cercetare. De asemenea, în cazul atributelor cu manifestare graduală, manifestările acestora sunt suficient de clare încât evaluarea/măsurarea lor nu ridică probleme de principiu (decât uneori tehnice). La un alt pol sunt fenomene ce prezintă în mod curent candidați neutri (pentru care includerea în sau excluderea din sfera noțiunii sunt operații arbitrare, adică bazate pe criterii convenționale) iar măsurarea devine (aproape) imposibilă. Pentru primele am ales să folosesc sintagma de concepte „aproape exacte”, acestea putând fi, în modul cel mai simplu, incluse într-un model teoretic și eventual în unul matematic, prin idealizare.

În al doilea rând, vorbim de fenomene simple atunci când acestea sunt legate semnificativ *de un număr mic* de alte fenomene și în forme de relații ușor evidențiabile. Pentru a preciza despre ce e vorba aici, putem folosi noțiunea de „ordin de mărime” vizavi de intensitatea legăturilor dintre fenomene. În anumite domenii de cercetare din științele naturii, mai ales, se poate face o clasificare clară din acest punct de vedere, incluzând astfel în studiu doar fenomenele care întrețin cu cel cercetat relații a căror intensitate este un prim ordin de mărime, celelalte putând fi puse în paranteză, într-o anumită fază a cercetării. De pildă, pentru a descrie mișcarea unei planete în jurul soarelui se pot lua în considerare câteva elemente (în principal masele corpurilor respective), neglijând alte elemente (existența celorlalte planete, fenomenele fizice și chimice ce se petrec în soare etc.); unele dintre aspectele inițial neglijate pot fi luate ulterior în considerare, când se dezvoltă modelul, altele n-au practic nicio relevanță pentru fenomenul cercetat, nici ca ordin de mărime secundar. Fenomenele simple sunt cele pentru care se pot determina (teoretic sau practic) puține legături de un ordin de mărime semnificativ iar acestea se pot descrie în modul cel mai clar.

Rezumând, voi spune că prima calitate menționată a fenomenelor simple (caracterul cvasiexact) facilitează aplicarea matematicii, prin construirea unei teorii matematizabilă (căci se pot identifica ușor „obiectele” empirice cu cele ideale); a doua (numărul redus de relații semnificative) permite folosirea

---

⁵ Distincția între concepte „exacte” și „inexacte” se găsește, aproximativ cu același sens, și la economistul și filosoful de origine română N. Georgescu-Roegen (1979), care folosește doar alți termeni: noțiuni „aritmomorfe” și „dialectice”. A se vedea, de asemenea, și considerațiile lui Petru Iluț (1995, p. 7-9) asupra acestui subiect.

cu deosebit succes a metodei de cercetare experimentale (căci este posibilă izolarea fenomenelor și controlul factorilor ce intervin în producerea lor).

D. O altă distincție relevantă este cea între ceea ce am putea numi **științe ale fenomenelor anistorice** și **cele ale fenomenelor istorice**. O astfel de deosebire este frecvent subliniată de către mulți dintre cei care s-au aplecat asupra problemelor cunoașterii științifice și apare evidențiată și menționată în forme diferite dar și apreciată diferit ca importanță pentru determinarea caracterului științific al unui domeniu de cunoaștere. Una dintre cele mai pertinente contribuții la fundamentarea deosebirii despre care se vorbește aici mi se pare cea a marelui nostru istoric A.D. Xenopol, care încă de acum mai bine de un secol ne atrăgea atenția asupra distincției dintre „*faptele de repetiție*” și „*faptele de succesiune*”⁶. Esențială aici este constatarea că fenomenele anistorice se manifestă, în timp, la modul repetitiv, ceea ce permite cercetătorului să deceleze legi generale⁷ și universale, adică sunt îndeplinite câteva condiții reclamate de cunoașterea științifică în forma sa ideală. Este vorba de forma conceptului de știință, teoretizată mereu de la Platon încoace, conform căreia se postulează, în esență, că nu există decât știință a generalului, generalul fiind înțeles, așa cum bine amintește și Riedel (1989, p.29), ca ceea ce este valabil „totdeauna” (*quod semper*), „pretutindeni” (*quod ubique*) și „pentru oricine” (*quod ad omnibus*).

Deosebirea între cele două tipuri este pe cât de importantă pe atât de puțin fructificată în încercările de creionare a statutului diferitelor științe. Este importantă, ba chiar fundamentală, deoarece numai științele faptelor de repetiție sunt cele care pot găsi legi generale care să guverneze desfășurarea fenomenelor; numai în măsura în care un fenomen se repetă aidoma la nesfârșit apare posibilitatea de a descrie legic „mișcarea” sa. Am pus în ghilimele termenul de mișcare întrucât e vorba nu doar de simpla mișcare deplasare (cu care lucrează, de pildă, fizica) ci și de alte aspecte mai complexe, cum ar fi funcționarea unor organe ale ființelor vii sau combinațiile chimice între substanțe și rezultatele acestora etc. Sunt fenomene care se repetă mereu, după pattern-uri constante și această formă repetitivă se poate surprinde prin regularități și legi, pe de o parte, ca o chestiune de principiu a cercetării (constanța relațiilor) și, pe de alta, ca o chestiune practică a acestei activități (e suficient timp ca cercetătorul să repete experimentele și să descopere aceste relații).

Științele istorice sunt cele în care timpul nu este o variabilă exterioară, adică un reper, pentru desfășurarea fenomenelor, ci una intrinsecă acestora, în sensul că schimbările sunt continue (chiar dacă lente, privite la scară umană, cum este, de pildă, evoluția speciilor sau transformările geologice) și fiecare moment, perioadă, epocă este diferită de cele anterioare. În genere științele despre societate sunt de acest tip, dar, cum se vede din exemplele de mai sus, ele nu au „monopolul” acestei forme. În genere, științele istorice sunt științe ale unor fenomene complexe căci de aici provine, în fond, variabilitatea în timp a manifestărilor: schimbarea continuă a componenței constelației de factori și de condiții ce influențează fenomenul cercetat. De aici derivă și imposibilitatea de a obține predicții propriu-zise, de genul celor din astronomie, unde putem spune cu certitudine⁸ că peste o mie de ani, de

⁶ Vezi *Teoria istoriei*, publicată în 1997 la Editura Fundației Culturale Române, după ediția franceză din 1908, de unde îmi permit să reproduc citatul următor, care apare subliniat și cu caracter de concluzie:

Faptele de repetiție sunt cele care se repetă fără deosebiri importante; ale căror variațiuni oscilează și pot fi trecute cu vederea, spre a ne ocupa doar de esență, de partea generală a faptului. Faptele de succesiune, dimpotrivă, sunt cele în care repetiția are loc în așa fel încât deosebirea prevalează asupra elementului comun, iar variațiunile sunt continui. (p. 9)

⁷ Generalitatea se referă evident și la răspândirea spațială nu numai la cea temporală, lucru subliniat și de Xenopol, însă în rândurile de față, pentru a nu complica expunerea, voi lăsa de o parte această posibilă varietate spațială.

⁸ Certitudine, în situația de menținere a condițiilor actuale de mișcare a corpurilor cerești din sistemul nostru planetar

exemplu, adică în anul 3012 la data și ora cutare va avea loc o eclipsă de soare sau de lună. Asta nu înseamnă însă că nu e posibilă anticiparea apariției unor manifestări ale fenomenelor sau a unor evenimente, doar că așa ceva este rezultatul unor complexe analize cauzale și de tendințe și îmbracă forma unor anticipări probabile.

În altă ordine de idei, să observăm, fără a intra în alte detalii, că atât științele istorice (care nu se reduc la disciplina care în mod curent se numește istorie și nici măcar la disciplinele sociale), ca și cele ale faptelor de repetiție uzează de *ideea de cauzalitate*. Numai că, în cadrul celor din urmă, atunci când fenomenele sunt simple, teoria conține propoziții cu valabilitate universală, ceea ce permite ca explicația să îmbrace cunoscuta formulă hempeliană, cea de subsumare la legi. O serie de ramuri ale unor științe se ocupă de fenomene repetitive dar complexe (cum e cazul, de pildă, al multor fenomene biologice), iar aici explicațiile cauzale sunt folosite în mod frecvent. La fel se procedează și în științele istorice, numai că aici, neavând practic o repetitivitate, mijloacele experimentale de stabilire a cauzelor au o slabă eficiență.

E. O altă separație, adesea întâlnită și despre care am și amintit mai la început, este cea între ceea ce se numesc **științe „tari”** și **științe „moi”**. Dacă rămânem cum am convenit să ne referim doar la științele empirice (căci și matematica e inclusă adesea între științele „tari”), atunci deosebirea de față se întemeiază aproape în totalitate pe cele două distincții anterioare, menționate la punctele **C** și **D**. În general, se vorbește despre științe „tari” atunci când se pot construi teorii riguroase, chiar posibil de transpus în limbaj formal-matematic, teorii ce conțin legi universale, pe baza cărora se realizează predicții. Această situație se întâmplă, în opinia mea atunci când avem de a face cu fenomene simple și repetitive, adică atunci când sunt îndeplinite simultan primele caracteristici distinse la punctele **C** și **D**. În restul cazurilor, vom avea de a face cu științe „moi”. Dacă lucrurile stau așa, vom înțelege că distincția între științele „tari” și cele „moi” este una mai problematică decât e cazul cu alte dihotomii despre care vorbim aici. Mai precis spus, dacă acceptăm ca făcând parte din prima grupă doar disciplinele care vizează fenomene repetitive simple, ce permit deci construcția de teorii formalizate, atunci lotul acestor științe este unul foarte redus și, în consecință, *clasa științelor „moi” este una foarte largă și diversă*. Într-adevăr, se pot include în această categorie de la științe sau ramuri de știință cu statut foarte solid, cum sunt unele părți ale biologiei sau chimiei, care, chiar dacă privesc fenomene repetitive, au de a face cu realități complexe ce nu pot fi integral formalizate, și până la științe cu adevărat „moi” precum istoria, sociologia etc.

F. Discuțiile de mai sus trimit la o altă distincție clasică, despre care inițial doream să pomenesc în cadrul discuției despre științe „tari” și științe „moi”, dar care, totuși, mi se pare că nu se suprapune cu sau nu este derivabilă integral din dihotomiile menționate. Mă refer la clasica deosebire dintre **științele nomologice (sau nomotetice)** și **cele idiografice**.

Cum se știe, distincția este veche și a fost introdusă de filosoful german Wilhem Windelband fiind teoretizată, la început, pornind în special de la încercarea de a creiona statutul celei mai vechi și mai prestigioasă, atunci, dintre științele sociale, istoria. În esență, se consideră științe nomotetice cele care se preocupă de descoperirea legilor ce guvernează fenomenele în cauză, în vreme ce științele idiografice se preocupă de descrierea unor situații singulare, adică evenimente și fenomene individuale.

Există mai multe posibilități de a lămurii relația între această clasificare și celelalte menționate

---

(repetitivitate); certitudinea se „topește” dacă privim lucrurile din altă perspectivă, anume cea ceva mai largă, incluzând și posibilitatea apariției unor transformări ale sistemului (să zicem prin impactul Pământului cu un corp cosmic prin care să se modifice perioada de revoluție și / sau cea de rotație), ajungând astfel la abordarea istorică.

mai sus. De exemplu, este limpede că toate științele „tari”, în sensul definiției de mai sus, sunt nomotetice, dar mie mi se pare de domeniul evidenței că nu toate cele „moi” sunt idiografice. În acest caz, putem lărgi sfera noțiunii de științe nomologice, prin slăbirea conținutului, de așa manieră încât acesta să nu se mai refere doar la legi generale și universale, ci să includă și legi locale, legități și regularități, tendințe etc., ceea ce va duce la atribuirea statutului de știință nomotetică și altor ramuri ale științelor naturii și chiar unor discipline sociale. Sau, putem rămâne la același nucleu tare al științelor nomologice și să introducem o a treia clasă alături de cele două categorii tradiționale, numită, de pildă, cea a *științelor cvasinomologice (cvasinomotetice)*. În această din urmă ipoteză, științele „moi” s-ar putea împărți în științe cvasinomotetice și idiografice.

Firește că o astfel de soluție, ca și altele, ridică probleme serioase de interpretare, atâta vreme cât se postulează că rolul științelor idiografice se reduce la descrierea (circumstanțelor producerii) unui eveniment singular⁹. Orice abordare științifică a unui eveniment chiar și a unuia singular (fie că e o erupție vulcanică, apariția unui taifun, producerea unui cutremur sau a unei revoluții într-o societate) implică, pe lângă răspunsul la întrebarea „cum?” (adică descrierea necesară – și uneori foarte detaliată – a evenimentului) și un răspuns la întrebarea „de ce?” (adică evocarea unor legături cauzale sau a unor legități ce guvernează apariția unor astfel de fenomene, chiar și într-o formă probabilistică a acestor regularități).

G. În fine, m-aș mai opri la o distincție despre care mult prea puțin se mai vorbește în zilele noastre¹⁰, dar care, cred eu, merită o atenție cu totul deosebită dacă vrem să descriem corect natura cât mai multora dintre disciplinele care, alăturându-se una alteia, formează constelația științelor. Deosebirea de care vorbesc este între ceea ce s-ar putea numi **științe fundamentale** (sau **teoretice**) și **științe aplicative (tehnice sau normative)**. Cele două clase se deosebesc prin aceea că prima categorie cuprinde discipline al căror scop fundamental constă în a construi un cadru teoretic și metodologic pentru înțelegerea, explicare fenomenelor specifice realității studiate. Ele oferă, dacă vreți, o cunoaștere gratuită, negăsindu-și justificarea în vreo aplicație practică. Celelalte, dimpotrivă, sunt chemate să rezolve probleme practice, indiferent de câmpul lor de aplicabilitate. Așa de pildă, științele ingineresti ne învață să construim mașini, drumuri, rachete etc., cele medicale să prevenim și să vindecăm boli, cele pedagogice să facem educație copiilor sau adulților etc. E limpede că științele aplicative se bazează pe cele teoretice în găsirea de soluții practice, în vreme ce cele teoretice își trag seva, își definesc temele de cercetare inspirându-se din practica umană; ba chiar mai mult, în cazul încercării rezolvării unor probleme practice, atunci când teoriile existente par neputincioase pentru a sugera variante de acțiune, se pot dezvolta componente teoretice ale unor discipline fundamentale. Dar asta nu înseamnă că nu putem face mereu o distincție clară în privința a ceea ce așteptăm de la o cercetare fundamentală și ce așteptăm de la una aplicativă.

Confuzia între cele două tipuri de discipline poate avea consecințe grave pe mai multe dimensiuni. Aș aminti doar fenomenul cunoscut astăzi de a încerca orientarea învățământului doar spre

⁹ Expresia „eveniment singular” nu este pleonastică deoarece vrem să disting asemenea evenimente (cum este, de pildă, declanșarea unui război) de acele evenimente ce se produc grație fenomenelor repetitive și în condiții clar definite, care și ele se pot repeta. De pildă, în des folosita ilustrare de explicație prin subsumare la legi, evenimentul este spargerea unui radiator de mașină, care crapă, într-o noapte geroasă de iarnă, în lipsa necesarului antigel. Or, acest eveniment nu este singular, el fiind repetabil, în condiții similare de construcție și în lipsa antigelului, în conformitate cu unele legi generale ale fizicii: (1) apa îngheață la zero grade celsius și (2) apa își mărește volumul prin trecerea din starea lichidă în cea solidă.

¹⁰ Mi se pare evident că acest fapt este, alături de alte atitudini vizavi de cunoaștere, o consecință directă a ideologiilor postmoderne referitoare la știință.

cunoștințe practice, ignorându-se astfel că rostul școlii – în acest domeniu, al pregătirii științifice¹¹ – nu este în principal acela de a forma „meseriași”, ci de a transmite un set de cunoștințe fundamentale, care să poată fi adaptate, la nevoie, la cerințele practice ale vieții. Apoi, o altă poziție nerațională este cea care pretinde soluții practice din partea unor științe teoretice. Atitudinea e mai frecventă în domeniul științelor sociale, unde lucrurile se amestecă mai ușor. De pildă, ca să luăm un exemplu din actualitatea noastră politică din momentul când scriu aceste rânduri, vedem la televizor politologi care aprobă sau combat decizia parlamentului de a organiza alegeri generale, în toamna lui 2012, pe baza unui sistem uninominal într-un singur tur de scrutin. Dacă vrea însă să se comporte ca om de știință (politolog, în cazul de față) un astfel de personaj ar trebui să se mărginească la a descrie tipurile de sisteme electorale, evidențiind locurile și momentele istorice unde funcționează ori au funcționat diversele sisteme și de a încerca să evalueze consecințele, pe diferite planuri, ale aplicării sale în România de azi. Alegerea unei variante este treaba altora (a oamenilor politici, pornind de la interese și ideologii); sau, altfel spus, opțiunea sa, exprimată public sau nu, este mai mult decât rezultatul cunoașterii în domeniul respectiv, întrucât ea cuprinde și evaluări încărcate de ideologie sau de alte orientări valorice.

Pe scurt, științele fundamentale nu oferă soluții practice pentru că ele nu urmăresc decât cunoașterea „dezinteresată” (cunoașterea pentru cunoaștere), în vreme ce cele aplicative oferă astfel de soluții, întrucât în fundamentul construcției lor se regăsește, într-o poziție centrală, un obiectiv, un scop, operaționalizabil sub forma unor criterii pe baza cărora se poate aprecia ceea ce este bine (funcțional, eficient etc.) și rău (nefuncțional, ineficient etc.).

*

Revenind la sociologie și implicit la discuția din *COMMENTAIRE*, voi preciza mai întâi poziția mea, conform căreia disciplina noastră face parte din rândul științelor, așa cum se întâmplă și cu alte discipline sociale, depășind clar limitele cunoașterii comune prin mai multe caracteristici, care se vor vedea imediat. Încadrând-o în sistemul dihotomiilor de mai sus, voi spune că sociologia este o știință empirică, întrucât ea abordează o realitate exterioară subiectului cunoscător, descrierea acestei realități neputându-se face doar prin introspecție sau prin raționamente logice, fiind nevoie mereu de testarea / verificarea aserțiunilor și, mai general, a teoriilor.

Această poziție (sociologia ca *știință empirică*) este adoptată, explicit sau implicit, de aproape toți participanții la dezbateri, cu nuanțele de rigoare privind celelalte aspecte discutate. Mai mult, unii afirmă și argumentează că este vorba de o atitudine generală în rândul sociologilor, care cred cu tărie că ceea ce ei întreprind se încadrează în canoanele științei. Acest lucru este susținut, de pildă, de Arne Mastekaasa, profesor la Universitatea din Oslo, a cărui poziție – în privința criteriilor de științificitate (valabile și pentru sociologie) – se regăsește, spune el, în ideile caracteristice curentului numit de unii critici „sociologie «post-positivistă»”. La baza acestei concepții stă ipoteza ontologică a existenței unei realități obiective (realism ontologic), adică faptul că observațiile nu sunt determinate integral de procesul de cercetare, poziție care cere ca teoria sau ipotezele să fie confruntate cu observațiile, astfel încât să putem decide prin mijloace raționale care sunt construcțiile teoretice preferate. De asemenea, aceasta înseamnă și că metoda științifică este superioară ca eficiență metodelor folosite în cunoașterea comună. Evident că asemenea idei nu sunt acceptate de cei care aderă la diversele abordări „postmoderne” sau „constructiviste”, căci, spune sociologul norvegian, acestea fie resping ideea unei

¹¹ Spun că doar în acest domeniu al pregătirii științifice fiindcă, în fapt, *rolul fundamental al școlii, în special la nivelul primar și secundar, este acela de a forma cetățeni ai unei societăți moderne*, ceea ce presupune încă multe alte lucruri pe lângă competențe de cunoaștere sau profesionale.

realități obiective, fie, dacă o acceptă, presupun că ea nu este accesibilă observatorului, ceea ce în final înseamnă a presupune că abordarea științifică nu se deosebește prin nimic celei generată de simțul comun.

Și Jürgen Friedrichs, editor senior la *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, consideră că, în ultimele decenii, sociologia a devenit o „știință normală”, în sensul lui Kuhn (mai puțin poate în Franța, unde tradiția filosofică este mai prezentă), observându-se un consens larg, bazat pe raționalismul critic, asupra a ceea ce înseamnă realizarea de cercetări empirice aprofundate. Apreciază că acest curent acoperă cam 80% din tirajul revistelor. Nici prestigiosul sociolog francez Jean-Claude Passeron nu crede că printre cercetători ar fi dominantă ideea că sociologia nu e știință. Doar la periferia preocupărilor de cercetare, ne spune el, printre esești și jurnaliști, specializați în „chestiuni de societate” și în rândul celor ce țin discursuri mistice, care încă de pe vremea lui Durkheim s-au indignat de ideea unei științe a omului, pot apărea astfel de idei.

În al doilea rând, sociologia aparține, așa cum bine se înțelege, câmpului *științelor sociale* sau *socio-umane*. În aria sa de cercetare intră fenomene și procese ce se regăsesc în oricare din cele șapte dimensiuni ale realității sociale distinse mai sus. Importanța precizării acestui fapt este capitală, pentru a înțelege discuțiile privind obiectul și natura disciplinei, atât pe linia evidențierii complexității obiectului cât și pentru a evita sterilitatea unor dezbateri. Într-adevăr, mulți dintre cei care discută despre sociologie ca știință au în vedere doar una (unele) dintre dimensiunile evidențiate. Cea mai clară și frecventă situație de acest gen se creează prin *a atribui sociologiei doar rolul de a descrie și explica/înțelege comportamentele și/sau ideile (adică opiniile, atitudinile, intențiile, aspirațiile etc.) indivizilor umani*. Accentul pe individ este mai puternic azi decât în timpul vieții părinților fondatori ai sociologiei, grație atât unei tendințe obiective de „individualizare” a societății (reducerea constrângerilor grupale asupra membrilor) cât și datorită dezvoltării unor forme ideologice de supradimensionare a locului și rolului individului în raport cu societatea.

Nu e locul să deschidem aici o astfel de discuție; ceea ce e clar e faptul că atunci când se abordează problema obiectului sociologiei și acesta este redus la problematica menționată mai sus, sunt neglijate aspectele macrosociale, supraindividuale, fenomenele care nu pot fi deduse doar din reacțiile indivizilor, văzute pe dimensiunea raționalității sau pe cea a afectelor. Cred că trebuie reevaluată, pe acest plan, moștenirea durkheimiană, care nici pe departe nu poate fi ignorată azi, chiar dacă este evident că ea are nevoie de unele corecturi. Astfel, este clar că tot ceea ce există în societate este rezultatul acțiunilor indivizilor; dar aceste acțiuni au generat de-a lungul timpului construcții sociale care, pentru persoanele care trăiesc la un moment dat sunt nu doar exterioare și constrângătoare, dar pot fi detașate de geneza lor și abordate ca realități de acest nivel. De asemenea, și dacă privim lucrurile pe o secvență temporală scurtă, în societate au loc manifestări ale unor fenomene colective ce nu pot fi deduse din (ori pentru explicarea cărora nu e nevoie să se coboare la) acțiunile individuale. Sau, așa cum spune Dominique Schnapper: „Chiar dacă trebuie depășită așa-zisa opoziție între om și societate, chiar dacă omul este social în interiorul propriei individualități iar societatea este produsul conjugării, adesea neprevăzută, a unor acțiuni individuale, nu e mai puțin adevărat că ceea ce e colectiv¹² dobândește propria sa logică și propria sa dinamică ce transcend voințele individuale.” (p. 1075).

Și Brigitta Nedelmann, profesor emerit la Universitatea din Mainz, pledează cam în același sens atunci când afirmă: „Succesul tezei «individualizării» este semnul că ideea romantică și depășită a unei

¹² În textul francez termenul e sub formă de substantiv – „colectivul”. Am preferat forma „ceea ce e colectiv” nu doar pentru a evitat cacofonia, ci și pentru că în românește sună mai bine așa și, în plus, expresia trimite mai direct la cunoscuta teză a lui Durkheim conform căreia *un fenomen este general pentru că este colectiv și nu invers*.

societăți «fără societate», à la Dahrendorf, clădită pe indivizi liberi și autonomi, rămâne încă importantă în rândul sociologilor contemporani. Partizanii acestei teze au deconstruit societatea ajungând să o conceapă ca un simplu cadru pentru acțiunea individuală și pentru «alegerea rațională.» (p. 1051).

La rândul său, François Dubet, profesor la Universitatea Bordeaux-Segalen și director de studii la EHESS, Paris, lasă să se înțeleagă cât e de importantă pentru sociologie cercetarea fenomenelor macrosociale, considerând că disciplina noastră este superioară altor forme de cunoaștere atunci când evidențiază mecanisme sociale pe care actorii nu le pot percepe direct. Altfel spus, deși el recunoaște că, în general, sociologia nu are monopolul cunoașterii vieții sociale, superioritatea ei se observă mai pregnant când analizează fenomenele macrosociale căci, dacă e vorba de nivelul micro, el crede că romanele și filmele ne învață mai multe lucruri despre societăți decât o face *microsociologia interacțiunilor*.

Un alt participant la discuție, Jacques Lautman, redactorul șef al revistei *Archives européennes de sociologie*, atinge și el problema diferitelor starturi ale socialului, deși numai prin cunoscuta dihotomie micro-macrosocial, considerând că disputa dintre holism și individualism, generată de aceasta, și-ar pierde din ascuțime dacă s-ar aborda „adevărata problemă, cea a relațiilor între nivelul micro al comportamentelor individuale, cunoscut de o manieră mai mult sau mai puțin directă, și nivelul macro al fenomenelor globale observate, fără a fi ușor de înțeles cum sunt acestea produse și dacă sunt stabile sau nu.” (p. 1031). El însă vede acest deficit de cunoaștere mai ales prin prisma lipsei datelor care să facă racordul între deciziile individuale și fenomenele macrosociale, părând deci a exclude autonomia acestora din urmă și acceptarea tezei individualismului ce presupune explicarea macrosocialului prin micro, adică ideea de coborâre la indivizi și de a face apel la comprehensiune pentru a genera explicarea oricărui fenomen social, indiferent de nivelul său.

Oricât de fructuoasă se dovedește folosirea în unele cercetări a paradigmei individualismului metodologic, trebuie totuși recunoscut că aceasta nu este o metodă universală, pentru că, dacă ar fi așa, ar trebui să excludem din câmpul sociologiei și al altor științe sociale (economia, științele politice etc.) o mulțime de studii ce uzează doar de relații între fenomene macrosociale, unele construite pe baze empirice și cu instrumente de analiză statistice foarte serioase.

Așadar, pentru a nu prelungi discuția, să spunem doar că diversitatea componentelor socialului induce pe plan metodologic și, în general, pe cel al cunoașterii, metode și tehnici diverse, dintre care unele sunt apropiate de cele din științele naturii, întrucât aplicarea lor se sprijină pe ideea cauzalității și deci pe principiile și constrângerile metodei experimentale, chiar dacă experimentul propriu-zis nu este posibil de realizat. Reducând realitatea socială la comportamentele și trăirile indivizilor umani este ușor să demolezi unele încercări de a transfera modelele de cunoaștere din științele naturii spre domeniul social, mai cu seamă că, așa cum o arată, de exemplu, analizele datelor de anchetă, cea mai mare parte a modelelor statistice utilizate curent în acest domeniu nu fac decât să încerce să stabilească relații dintre variabile¹³, controlând alți factori, adică să reproducă esența modelului experimental.

Efortul acesta e laudabil dar rezultatele sunt câteodată decepționante, relațiile statistice între variabile fiind, adesea, foarte slabe (partea „explicată” din varianta variabilei dependente fiind redusă). Mai mult chiar, se poate lansa din start o îndoială asupra succesului întreprinderii (și deci asupra fundamentului său), dacă se adoptă un model „naturalist” de explicație, ce pornește de la supoziția că starea comportamentelor sau a opiniilor poate fi complet determinată de plasarea indivizilor în spațiul

¹³ Tocmai în scopul diversificării gamei de asemenea modele „deterministe”, s-au realizat cele mai importante progrese în statistica ultimei jumătăți de secol, prin dezvoltarea tehnicilor de analiză a relațiilor între variabilele calitative, variabile întâlnite frecvent în construcția datelor statistice sociale, inclusiv prin intermediul anchetelor.

variabilelor explicative. Tacit, statutul omului este redus astfel la cel al piliturii de fier, care se așează automat pe liniile de forță ale câmpului magnetic, cu deosebirea doar că aici câmpul forțelor este mai complicat și că rămân mereu ceva reziduuri neexplicate, dar sperând că amploarea acestora va putea fi redusă la zero, dacă reușim să completăm sistemul de factori explicativi. Dacă acest gen de tehnici aplicate pe date individuale dau, pe bună dreptate, apă la moara „calitativiștilor”, „interpretativiștilor”, „constructiviștilor” de toate felurile, nu înseamnă că o abordare de această natură trebuie respinsă din start, și asta din mai multe motive.

Mai întâi, dacă e vorba de comportamentele și ideile indivizilor, chiar acceptând existența liberului arbitru, acestea nu se distribuie aleatoriu, ci sunt influențate de caracteristicile de „stare” ale persoanelor în cauză (cum este statutul ocupațional, educația, vârsta, situația materială etc.). Numai că, în opinia mea, excesul de cantitativism în analiza influenței acestui gen de variabile diluează, în loc să întărească procesul de cunoaștere. Ce ne poate spune, de exemplu, un coeficient standardizat de regresie de 0,125? O mult mai consistentă cunoaștere o aduc în cazul variabilelor nominale (și chiar ordinale) analizele care lucrează cu frecvențele unităților în diverse categorii, întrucât acestea trimit, pe de o parte, la semnificația categoriilor, adică la modul de grupare a datelor, și, pe de alta, la numărul indivizilor prezenți în diversele intersecții de clase, evitând astfel concluzii pe cazuri puține. Rămânând mereu în minte cu semnificația categoriilor vom putea întări construcțiile explicative respectând și cerința individualismului metodologic, anume aceea de a coborî la indivizi și a înțelege de ce indivizii dintr-o categoriei a variabilei independente se comportă (față de variabila dependentă) diferit de cei dintr-o altă categorie. (De exemplu, de ce persoanele cu studii superioare au un alt nivel de fertilitate decât cele cu un nivel școlar scăzut.)

Apoi, nu toate analizele statistice pe modele de tip determinist lucrează cu date construite la nivel individual. De exemplu, în analizele multinivelare sunt introduse în joc mai multe categorii de factori, inclusiv cei contextuali, adică cei care se definesc pe entități supraindividuale (cum ar fi localitățile, cartierele orașelor, regiunile unei țări etc.) și care încearcă să determine cum influențează aceste caracteristici „ecologice” aspectele de comportament sau opțiunile individuale. Desigur că și aici poate fi inclus în explicație momentul comprehensiv, atunci când vrem să dăm un sens mai clar relațiilor între variabilele colective și cele individuale, dar, din nou, asocierile și corelațiile statistice ne oferă un cadru general în interiorul căruia se pot mișca aceste interpretări.

În fine, când este vorba numai de analiza relațiilor între fenomene colective, atunci modelele „naturaliste” privind relațiile dintre acestea și deci discursul în termeni determinați și cauzali sunt lucruri ce par de la sine acceptabile. În asemenea situații individul este pus în paranteză și referirea la el poate să lipsească aproape complet.

În al treilea rând sociologia este o *știință a fenomenelor complexe*, din ambele puncte de vedere prin care am definit mai sus această noțiune. Într-adevăr, este limpede, pe de o parte, pentru oricine a practicat cercetarea concretă în câmpul social că încadrarea entităților empirice – indiferent că e vorba de indivizi, grupuri sau alte unități – în clasele unei scale nominale sau ordinale este mereu dificilă, ca să nu mai vorbim de măsurare. Orice fundament teoretic am utiliza pentru a defini, de pildă, sărăcia, mereu vom fi confrunțați în cercetările empirice cu probleme de atribuire a statutului de „sărac” unor categorii de persoane, ca să nu mai amintesc de dificultatea măsurării „gradului de sărăcie”. Doar o serie de decizii arbitrare scot la liman astfel de studii, de unde și controversele ce apar în privința rezultatelor.

Apoi, pe cealaltă parte, fenomenele sociale sunt complexe în sensul că este, de regulă, imposibil să găsim legături strânse de determinare între unul sau două fenomene (cauză) și alt fenomen (efect),

restul relațiilor fiind de un ordin de mărime neglijabil. Această idee nu este unanim acceptată. S-a spus nu o dată că lumea fizică este tot atât de complexă ca cea socială. Ba chiar că noi avem avantajul că putem să ne punem în situația celorlalți pentru a le înțelege comportamentul, ceea ce nu-i posibil în raport cu un atom, de pildă. S-a spus că e mai ușor să prezici cum va vota un om decât locul în care va cădea o frunză dintr-un copac la venirea toamnei. Sunt desigur lucruri adevărate, dar acestea nu sunt argumente împotriva poziției aici susținute. Știința (fie că-i fizica, chimia sau sociologia) nu are nicidecum pretenția de a descrie complexitatea lumii în integralitatea ei. Nașterea mecanicii a fost posibilă în momentul în care s-a trecut de la încercarea de a descrie mișcarea frunzelor unui copac (viziunea aristotelică) la mișcarea punctului material, deposedat de toate proprietățile fizice, în afara câtorva considerate esențiale, pornind de la care s-au descoperit legile mișcării mecanice (viziunea galileiană), cu relevanță pentru o întreagă gamă de fenomene. Ceea ce susțin eu aici e faptul că o asemenea reducere este imposibilă în studiul societății, întrucât simplificări de acest gen ne conduc la concluzii fără nicio relevanță în cunoașterea societății.

Să mai spun, de asemenea, că în studiul socialului mai apare o formă de complexitate, nementionată anterior, ce provine din imposibilitatea *practică* de control al factorilor (deci nu doar *logică*, ținând de bogăția legăturilor, ci de aplicarea efectivă a experimentului în forma sa standard, datorită lipsei posibilității de a acționa asupra variabilelor). Faptul că în sociologie și, în genere în științele sociale, experimentul clasic nu este direct aplicabil este recunoscut azi de aproape toată lumea, pentru această idee pledând, cum se știe, chiar Durkheim, sociolog învinuit în ultimul secol de toate păcatele pozitivismului.

În al patrulea rând, sociologia se ocupă de „*fapte se succesiune*”, în limbajul lui Xenopol, sau, cu o expresie mai utilizată, de *fenomene istorice*. Așa cum arătam mai sus, această caracteristică este comună tuturor științelor sociale dar e proprie și multor ramuri, discipline din științele naturii, iar consecința fundamentală a acestui fapt este aceea că nu există legi generale și nici posibilitatea unor predicții certe. Pe de altă parte, nu toate disciplinele istorice sunt identice din punctul de vedere al capacității de a uza de explicații întemeiate și de a face unele anticipări probabile. Ca în cazul oricărei alte științe de acest gen, și ateu principal al sociologiei îl constituie construcția unui discurs riguros (comparativ cu cunoașterea comună) pentru explicarea fenomenelor sociale care au avut deja loc și abia pornind de aici, prin analogii și evidențierea unor tendințe, se poate proceda la încercări de anticipare a unor fenomene – și asta doar pe termen scurt.

Această caracteristică este remarcată și de unii dintre participanții la discuția din revista franceză. De pildă, Jiri Musil, profesor la Universitatea din Praga, subliniază rolul important al timpului în desfășurarea fenomenelor sociale și culturale. „Schimbarea nu este, bineînțeles, specifică fenomenelor sociale și culturale supraorganice; natura este de asemenea «istorică». Dar schimbarea istorică în lumea socială este mai importantă decât în alte sfere. Din acest motiv este dificil, dacă nu imposibil să se formuleze legi sociologice generale” (p.1046), subliniază el pe bună dreptate.

O chestiune foarte interesantă, legată de caracterul istoric al fenomenelor sociale, o ridică profesorul Michael Thählin, de la Universitatea din Stockholm, care remarcă faptul că odată cu schimbările sociale se produc și schimbări în tematica sociologiei, una dintre problemele acestei științe fiind aceea că-și pune mereu alte întrebări. Așa se face că „... modelul teoretic al lui Parsons, de exemplu, a fost abandonat în cursul anilor 1960 nu pentru că el ar fi condus la concluzii false, ci pentru că problemele tratate de acesta erau percepute ca fiind tot mai puțin pertinente într-un mediu social și politic transformat ... În consecință, caracterul cumulativ al unei părți din cunoștințele sociologice nu mai este socialmente recunoscut ... vechile rezultate apărând «depășite» în lumina noilor piste de

investigație.” (p. 1079).

În al cincilea rând, niciunul dintre participanții la discuție – nici măcar dintre cei care propovăduiesc fără rezerve ideea caracterului științific al disciplinei noastre – nu crede că sociologia ar aparține clasei „științelor tari”, discuția gravitând mai ales în jurul „caracterului” științific al disciplinei.

În al șaselea rând, dacă am rămâne la o distincție rigidă *științe nomologice* – *științe idiografice*, apare destul de clar că sociologia nu poate fi încadrată ferm în niciuna dintre cele două categorii. Distincția trebuie rediscutată căci, așa cum spuneam, puține științe sunt pur ideografice (dacă există vreuna!) și puține științe sunt strict nomologice, ceea ce înseamnă că cea mai mare parte a disciplinelor cu caracter științific se află undeva la mijloc sau, cu alte cuvinte, că aici nu e vorba de o clasificare dihotomică ci de una cu stări graduale, plasate între doi poli desemnați cu expresiile respective.

În discuția din *Commentaire*, sunt puține referințe explicite la această dihotomie; în majoritatea cazurilor, se adoptă o poziție similară cu cea sugerată de mine aici, recunoscându-se că sociologia nu produce legi generale (deci nu e încadrabilă strict în clasa științelor nomologice), dar nici nu se reduce la simple descrieri de fenomene singulare. Astfel, Arne Mastekaasa, preluând o idee a lui Jon Elster, susține că sociologia nu caută legi generale, ci urmărește să descopere legături de cauzalitate, care se produc frecvent și sunt ușor de recunoscut, dar care sunt declanșate, în general, în condiții necunoscute și care au consecințe nedeterminate. Doar François Vatin, profesor de sociologie la Universitatea *Paris-Ouest* (Paris 10), susține că sociologia, ca și istoria, are vocația descrierii realităților singulare, deci pare a o încadra în clasa disciplinelor idiografice, fără însă a-i nega caracterul de știință și capacitatea depășirii simțului comun. Având în vedere această caracteristică a sociologiei, ne mai spune el, nu trebuie să i se reproșeze disciplinei noastre slaba internaționalizare.

În al șaptelea rând, *sociologia este o știință fundamentală și nu una aplicativă*. Ideea este, după câte îmi dau seama, susținută de majoritatea participanților la dezbatere, deși practic niciunul nu o menționează ca atare. Dar lucrul se vede din felul în care este descris statutul acestei discipline, rolul său în societate: de a oferi *cunoștințe* despre aspectele socialului, inclusiv despre problemele sociale, dar *nu* de a oferi *soluții* acestor probleme. E vorba de o atitudine care se înscrie cu claritate în preceptul weberian, amintit și de Jean-Claude Passeron, conform căruia sociologia ca orice știință empirică (fundamentală, adaug eu) nu spune nimănui ceea ce *trebuie* să facă, ci doar ceea ce *poate* sau – eventual – ceea ce *vrea* să facă. Firește că această atitudine nu este cu totul generală printre sociologi, de vreme ce unii compară disciplina noastră cu anumite științe aplicative – cel mai frecvent cu medicina. Este și cazul uneia dintre participantele la discuția din *Commentaire* – Brigitta Nedelmann – care acordă practic același statut celor două științe, apreciind că ceea ce ne deosebește însă (pe noi sociologii) de medici este doar faptul că noi nu avem un obiectiv clar ca aceștia! Bineînțeles că nu avem un astfel de obiectiv. Și noi sociologii și fizicienii și chimiștii și toți slujitorii științelor fundamentale avem un singur scop: cunoașterea realității care, prin tradiție, a devenit obiect de cercetare pentru știința respectivă. Un alt obiectiv clar decât cunoașterea îl au, în afară de medici (care sunt chemați să prevină și să trateze maladii), agronomii, inginerii de drumuri și poduri, cei de rețele electrice, cei care proiectează computere etc., fiecare dintre aceste activități fiind centrate pe realizarea unor scopuri practice.

Desigur că această comparație cu medicina sau, mai bine spus, alăturarea celor două științe își are și altă rădăcină decât ignorarea deosebirii dintre științele fundamentale și cele aplicative. E vorba de mult folosită analogie între societate și organismul viu (uman, în genere), analogie ce are o lungă

tradiție în gândirea socială, începând din vremuri imemorabile, fiind consacrată prin curentul organicist al secolului al XIX-lea (H. Spencer), cu prelungiri în funcționalismul secolului XX și cu reminiscențe până în zilele noastre. Nu e locul să arăt câte pericole pentru cunoașterea obiectivă a socialului generează această analogie (în ciuda unor sugestii ce pot duce la rezultate valide de cunoaștere); e suficient să înțelegem că neavând (decât în imaginația – sau în ideologia – unora) un echivalent social al stării de sănătate a organismului, nu avem cum să apropiem munca unui sociolog de cea a unui medic.

În fapt, ideea este nu dacă sau cât se aseamănă sociologia cu medicina (fiind clar, din apartenența fiecăreia la altă clasă de științe, că nu este loc pentru o astfel de comparație), ci *dacă în domeniul socialului există un echivalent al medicinei*, adică o știință aplicativă care să profite de progresele cunoașterii societății, așa cum medicina profită constant de progresele cunoașterii în domeniul biologiei sau al chimiei (sau al unor științe de graniță precum biochimia sau biofizica). Putem, firește, să invocăm unele discipline sociale cu caracter aplicativ, pe niște domenii relativ înguste și specifice (cum este, de pildă, contabilitatea, în contrast cu știința fundamentală – economia) sau pe unele ceva mai largi (cum ar fi asistența socială). În primul caz e vorba de o știință aproape tehnică (deci apropiată de științele ingineresti); în al doilea, lucrurile sunt mai complicate căci, pe latura de intervenție, asistența socială pornește de la obiective asumate de politicile sociale, adică induse de o anumită concepție asupra a ceea ce e „bine” și ce e „rău” să se întâmple cu anumite categorii sociale țintă. Putem deci să ne punem întrebări asupra legitimității acestor discipline sociale aplicative, dar dincolo de aceasta trebuie observat faptul că nici progresele în științele sociale fundamentale nu sunt atât de importante și de rapide ca cele din științele naturii pentru a oferi o bază din ce în ce mai solidă pentru a face posibilă dezvoltarea unor eventualele științe aplicative în acest domeniu. Spun eventuale pentru că nu sunt foarte convins că putem imagina discipline sociale „ingineresti” care să nu ridice probleme de legitimitate, fie pe plan științific, fie din punct de vedere etic.

Distincția aceasta nu înseamnă că științele fundamentale nu au aplicații practice. Chiar și sociologia este recunoscută de cei mai mulți participanți la discuție ca fiind bogată în astfel de aplicații. J. Musil vorbește despre aplicațiile multiple în domeniul planificării urbane, în cele privind locuințele și zonele rezidențiale, în dezvoltarea infrastructurii și a habitatului etc. Sunt pomenite unele cercetări majore cu consecințe practice, cum este cea efectuată în anii 1960 în America și materializată în „Raportul Coleman”, care a influențat organizarea sistemului educativ din SUA.

Așadar, încercând să sintetizez opiniile celor interogați, prin prisma acestor dihotomii (dintre care unele nu sunt, așa cum am văzut, chiar dihotomii), voi spune că sociologia este o știință empirică

ce face parte din domeniul mai larg al științelor sociale fundamentale. Ca toate celelalte discipline de această natură, ea aparține categoriei științelor „moi”, îndeosebi grație faptului că studiază fenomene complexe și nerepetitive la modul exact, fiind datorită acestei din urmă particularități o știință istorică. Dar, spre deosebire de unele domenii ale istoriei, sociologia nu este o disciplină idiografică, a faptelor absolut singulare, fenomenele cercetate de sociolog păstrând o anumită constanță și regularitate în structurile lor, ceea ce ne permite să considerăm știința noastră ca fiind una cvasinomologică.

În fine, sociologia – ca știință – produce cunoștințe despre fenomenele sociale cercetate, la modul sistematic și într-o formă ce permite verificarea consistenței logice și testarea empirică, adică putând fi supuse oricărui examen critic rațional, fiind astfel superioară cunoștințelor despre societate dobândite pe alte căi, inclusiv prin cunoașterea comună. Mai mult chiar, unii participanți la dezbateri, între care Helga Nowotny, președinte al *European Research Council*, Bruxelles, văd sociologia într-o poziție centrală în constelația științelor sociale, adesea ca punct de trecere obligatoriu pentru aceste discipline. Oricum să acceptăm că, asemănător oricărei alte științe fundamentale, *statutul științific sociologiei este generat de natura realității studiate*, aceasta inducând și aspectele metodologice fundamentale (inclusiv lipsa de progrese în dezvoltarea tehnicilor **de culegere** a informației, așa cum bine observă Renate Mayntz, de la Universitatea din Köln). Influențele sociale¹⁴ asupra momentului istoric al apariției și apoi asupra ritmului dezvoltării oricărei științe – chestiuni cu atât mai bine studiate în cazul sociologiei – sunt indeniabile însă nu trebuie exagerate; sociologia arată așa cum arată nu pentru că sociologii sunt mai puțin inteligenți decât fizicienii și nici pentru că disciplina noastră s-a născut cu 2-3 secole mai târziu decât mecanica. Ea arată așa pentru că obiectul ei este de altă natură decât cel al fizicii (ceea ce se vede foarte clar dacă trecem simultan cele două discipline prin seria dihotomiilor propuse) și, de aici, niciodată cele două științe nu vor fi similare. Altfel spus, a aștepta să apară un Galilei sau un Newton al sociologiei este o iluzie în care mulți sociologi se scaldă năzuind, la modul cel mai naiv cu putință, că se va produce la un moment dat o revoluție în disciplina noastră, care s-o plaseze direct în cercul restrâns și elitist al științelor „tari”¹⁵.

REFERINȚE

Georgescu-Roegen, Nicholas, 1979/1971, *Legea entropiei și procesul economic*, București: Ed. Politică

Iluț, Petru, 1995, *Structurile axiologice*, București: Ed. Didactică și Pedagogică

¹⁴ Un exemplu inedit, dar cred eu foarte grăitor, de astfel de influențe asupra dezvoltării cercetărilor sociologice recente, evidențiat de Luca Ricolfi, profesor la Universitatea din Torino, îl reprezintă modalitatea actuală majoră de finanțare a acestora. Acest mecanism de finanțare conduce la apariția unui tip de sociologie pe care sociologul italian o numește „sociologie CF” (CF de la culegere de fonduri). Se constituie, spune el, grupuri CF, formate din cercetători pentru care esențială este îndeplinirea condițiilor formale accesului la resurse financiare și nu competența într-un domeniu strict delimitat. Și astfel se ajunge ca subiectele tratate să fie vagi, generale, pentru a putea crește șansa de a se reuni, într-o echipă, mai mulți asemenea cercetători. S-a produs astfel, în ultima vreme, o explozie de studii mediocre sau asupra unor subiecte fără importanță, cu o influență modestă asupra politicilor publice. Personal aș adăuga faptul că, dincolo de această influență nefastă asupra cercetării, la noi se observă o influență negativă, prin practicarea intensă a sociologiei CF (accentuată și de condițiile mizerabile de salarizare a cadrelor tinere din cercetare sau din învățământul superior) asupra pregătirii sociologilor, asupra traiectoriei multor tineri, ce au reprezentat promisiuni strălucite la terminarea studiilor și care au rămas cantonați în rutina rapoartelor de cercetare, realizate exclusiv pentru bani, ne mai ajungând să producă nimic semnificativ în domeniu.

¹⁵ La o astfel de iluzie făcea undeva referință și Giddens când compara asemenea așteptări cu situația unui grup de oameni aflați într-o gară, așteptând un tren care nu va veni niciodată, pentru simplul motiv că el nu există.

Traian Rotariu

Körner, Stephan, 1969/1966, *Experiență și teorie. Eseu de filosofie a științei*, București: Ed. Științifică, traducere de Sorin Vieru și Ușer Morgenstern

Popper, Karl R. 1998/1984, *În căutarea unei lumi mai bune*, București, Humanitas

Riedel, Manfred, 1989/1978, *Comprehensiune sau explicare? Despre teoria și istoria științelor hermeneutice*, Cluj: Dacia, traducere și prefață de Andrei Marga

Smelser, Neil, J., 2003, „Sociology: Spanning Two Centuries”, în *The American Sociologist*, Fall

Xenopol, A.D., 1997/1908, *Teoria istoriei*, București: Ed. Fundației Culturale Române, colecția: Cărți fundamentale ale culturii române, traducere din limba franceză de Olga Zaicik, studiu introductiv de A. Zub